

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Institut mezioborových studií Brno

Prevence kriminality dětí uskutečňovaná
v podmínkách střední školy

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. František Šnitr

Vypracoval:
Miroslav Novotný

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Prevence kriminality dětí uskutečňovaná v podmínkách střední školy“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

.....
Miroslav Novotný

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Františku Šnitrovi za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Brno 10. dubna 2005

Miroslav Novotný

O B S A H

Úvod	1
1. Příčiny mající vliv na budoucí kriminalitu mládeže	4
1.1. Rodinná výchova	4
1.2. Životní styl mládeže	5
1.3. Delikvence středoškolské mládeže v našich podmínkách	6
1.4. Dílčí závěr	9
2. Kriminalita páchaná mládeží a na mládeži	10
2.1. Vliv rodiny	10
2.2. Vliv spolužáků a kamarádů	11
2.3. Šikana v podmínkách střední školy	13
2.4. Primární prevence	15
2.5. Dílčí závěr	16
3. Vliv drog	18
3.1. Droga a její působení	18
3.2. Distribuce drog v podmínkách střední školy	21
3.3. Prevence užívání drog na střední škole	22
3.4. Dílčí závěr	26
4. Rizikové chování v období dospívání a aktivity středoškolské mládeže	27
4.1. Rizikové chování mládeže	29
4.2. Rizikové faktory	30
4.3. Ochranné faktory	31
4.4. Prevence	32
4.5. Dílčí závěr	34
Závěr	36
Resumé	37
Anotace a klíčová slova	38
Literatura a prameny	39
Přílohy	41

Ú V O D

S problematikou dětí, jejich výchovy a s řešením problémů které s tímto souvisejí jsem se poprvé setkal ve chvíli, kdy jsem se sám stal otcem. Ve stejné době jsem si jako svou profesi zvolil práci policisty, což s řešením problémů dětí, kriminalitou dětí a mládeže a tudíž i s jejich výchovou úzce souvisí. Jako rodič mohu nenahraditelným způsobem ovlivňovat vývoj a výchovu svých dětí, což pokládám za velmi důležité. Jako policista pak mohu na jedné straně přispívat k tomu, aby se děti cítily ve společnosti bezpečně a na straně druhé pak odhalováním trestné činnosti napomáhat k utváření vědomí toho, že špatné činy budou po zásluze potrestány a že poctivost se vyplácí. V období posledních několika let se tématu mé bakalářské práce dotýká i ta skutečnost, že mé děti procházejí střední školou. V této životní etapě jsem se já, stejně jako většina rodičů, začal zabývat myšlenkami o potřebách dítěte, o nebezpečí která jim hrozí, o nutnosti rodinné pohody, opory ze strany rodičů a dostatku citu jako předpokladu správné výchovy.

Velký nárůst kriminality v posledních letech ohrožuje lidské jedince a jejich vývoj o to víc, že společnost nemá dostatek nástrojů na jejich ochranu a nárůst agresivity a brutality často bere jako průvodní jev dnešní doby a účinně proti tomuto trendu nezasahuje. Ovlivňuje to všechny členy společnosti, děti a mládež však ve zvýšené míře. Taktéž film, televize a zábavný průmysl v popředí s obrovským množstvím počítačových her nezůstává v tomto trendu pozadu. Vše hýjí násilím, brutalitou, nenávistí a mstou. Zabíjení lidí je normální, lidská schránka snese ve filmu skoro vše, akční hrdinové jsou téměř nezranitelní a čím více krve, tím je zábava lepší. Dospělý člověk si to nějak přebere a většinu z popisovaných jevů bere jako legraci a zábavu. Co ale dítě? Dokáže dostatečně rozlišit co je reálné a co ne? Co člověk skutečně vydrží a co je nadsázka? Podle mého názoru ne. Zavinění tohoto stavu však nelze připisovat pouze autorům her, filmů a televizních programů. Podíl na tom má i společnost, škola a hlavně rodina.

Rodina, jakožto nejstarší lidská společenská instituce je nejdůležitějším faktorem ovlivňujícím kriminalitu dětí a mládeže. Vznikla nejenom z potřeby rozmnožování druhu, ale i z potřeby účinné ochrany svého potomstva, jeho vzdělávání a

přípravy na samostatný život. Má-li se dítě vyvíjet po duševní a charakterové stránce ve zdravou a společensky užitečnou osobnost, potřebuje vyrůstat v prostředí stálém, bezpečném, citově příznivém a vřele přijímajícím. Takovéto prostředí může zajistit pouze úplná rodina. Tato má mezi všemi výchovnými prostředími výsadní postavení hned v několika směrech. Stojí u zrodu lidského života a tím má možnost ovlivňovat jeho vývoj v nejranějších fázích. Nejlépe uspokojuje základní psychické potřeby dítěte a je pro něj modelem mezilidských vztahů, který si ponese dál do života a bude s ním poměřovat všechny další vztahy. Míra jistoty, kterou dítě má v rodině, pak úměrně ovlivňuje úroveň sebejistoty a tím utváření sebevědomí dítěte.

Škola je dalším z významných institutů, které se podílí na utváření osobnosti dítěte, na jeho výchově a především vzdělávání. Aby byla ve své funkci úspěšná, musí působit v souladu se zájmy a potřebami dítěte a to nejlépe ve spolupráci s rodiči. Důležitý je samotný nástup do školy. Tento představuje pro dítě značnou změnu dosavadních návyků, denního režimu a prostředí, přináší s sebou nutnost dodržovat kázeň a přijímat autoritu učitele. O své dosavadní suverénní postavení v úzkém rodinném kruhu se musí najednou dělit se spolužáky, hledat a utvářet si místo v novém kolektivu a samozřejmě si také zvykat na tu skutečnost, že život není jen hra a zábava, ale především spousta povinností. Některé děti se s touto změnou vyrovnávají rychle a bez potíží, některým to naopak působí značné problémy. Tyto rozdíly souvisí nejen s mentální úrovní dítěte, ale také s dosavadním působením rodiny a kolektivů, se kterými se dítě dosud mělo možnost setkat. Další vývoj pak může problémy odstranit, anebo nebo naopak prohloubit. Záleží na učiteli, zda problém dokáže včas rozpoznat, podchytit a přijmout taková opatření, aby se nerozvinul a dítě se mohlo dál rozvíjet žádoucím směrem.

Rodinná a souběžně s ní školní výchova mají určující význam pro formování osobnosti mladého člověka i pro jeho mravní vývoj. Mladý člověk si z nich má do života odnášet především správný vztah a úctu k základním hodnotám a principům. Není-li tato funkce školy a především rodiny plněna, jsou tím dány větší předpoklady pro vznik kriminogenního prostředí. Výskyt kriminality je vyšší u mládeže z rozvrácených rodin a z rodin, kde mladistvý postrádá citový vztah, zájem okolí o svůj život a problémy, i když po materiální stránce nijak nestrádá. Kromě uvedených výchovných nedostatků spočívají příčiny kriminality mládeže i v dalších faktorech, jako

je nízká úroveň až absence vhodných aktivit využitelných ve volném čase. Dále pak nedostatečná výchovná práce a vliv školy, problém kvalifikace a vzdělání, absence právního vědomí a další. Nedostatek životních zkušeností a neschopnost mladého člověka rychle a správně reagovat na některé situace a podněty, pak vede k častým chybám v jednání.

Proces socializace, kterým každý jedinec v průběhu svého života prochází, probíhá zvláště intenzivně v období dospívání a tudíž i v době docházky mládeže na střední školu. Z tohoto důvodu je výchovné působení všech zainteresovaných subjektů v tomto období zvláště důležité. Najít vhodné metody a přístupy, správně mládež motivovat a vytvářet dostatečné podmínky pro jejich seberealizaci, je ale velmi obtížný úkol a ne vždy se ho daří plnit. Veškerá snaha v této oblasti naráží na řadu problémů. Neochota nechat se ovlivňovat jakoukoli autoritou, nedostatek výchovných pracovníků, zájmových programů, možností sportovního vyžití a samozřejmě všudypřítomný nedostatek finančních prostředků nutných pro chod jakékoli organizace a provozování každého zařízení. Popisovaný proces probíhá jak u jednotlivce, tak u celých skupin mládeže velmi individuálně. Někoho stačí pouze vhodně nasměrovat a celý další vývoj probíhá žádoucím směrem, některé jedince je třeba celým tímto obdobím vést a z někoho se stane kriminálně závadová osoba i přes veškerou snahu tento vývoj zvrátit. Z této myšlenky vyplývá skutečnost, že svůj podíl na průběhu vývoje mají i dědičné dispozice. Myslím si ale, že výchova má na utváření osobnosti člověka rozhodující vliv.

Na základě uvedených myšlenek, kterými se budu v této práci zabývat, lze vyslovit tezi, že základní příčinou kriminogenního postoje dětí a mladistvých jsou nepříznivé podmínky pro formování osobnosti. Cílem této práce je ověřit platnost stanovené pracovní hypotézy, že žádné dítě se nenarodí jako kriminálně závadová osoba a že prevence kriminality je vždy lepší, než řešení způsobených následků.

1. PŘÍČINY MAJÍCÍ VLIV NA BUDOUCÍ KRIMINALITU MLÁDEŽE

1.1. Rodinná výchova

Základním a významným předpokladem pro šťastný život budoucího člověka je dobrý psychický stav matky a láska k narozenému dítěti. Potřebná je však láska obou rodičů, kteří by měli být na příchod dítěte dostatečně připraveni. Lásku, jistotu a pocit bezpečí potřebuje dítě v prvních fázích svého života nejvíce a tyto hodnoty tvoří kořeny jeho budoucího štěstí a úspěchu. Dítě se hned od svého narození stává obětí našich představ. Plánujeme co z něj bude a vkládáme do něj určité naděje a touhy. Samotná výchova je pak otevřeným a nikdy nekončícím procesem. Je to proces neustálé výměny informací, vzájemného ovlivňování a oboustranných kompromisů, v souhrnu je to pak proces tvorby osobnosti. Selhání rodičů v této fázi může způsobit pozdější selhání dítěte, což si řada rodičů nehodlá připustit a obviňuje z toho školu, kamarády apod.

Vlastnosti dětí, jak ty dobré, tak ty špatné jsou v drtivé většině případů projevem rodinné výchovy a důsledkem situace, která v rodině vládne. Dá se tedy říci, že dítě je obrazem svých rodičů, jejich morálním otiskem, společenskou a pedagogickou vizitkou a výsledkem vlastního života a partnerských vztahů. Vlivy, které ve svém důsledku způsobují budoucí závadové chování dětí a mládeže, označujeme jako kriminogenní faktory. Za základní pak můžeme považovat rozvrácenou rodinu, nepřiměřenou výchovu, závislost rodičů na alkoholu nebo jiných drogách, lhostejnost rodičů k chování dítěte, prospěchu ve škole a způsobu trávení volného času, kriminalitu členů rodiny a pobyt dítěte ve výchovných zařízeních. V posledních letech můžeme mezi tyto faktory zařadit i preferování podnikatelských aktivit a angažování rodičů v zaměstnání před výchovou dětí.

Hypotézy vysvětlující kriminalitu dětí a mládeže zahrnují rodinu jako významného, ne-li rozhodujícího činitele. Rodiny delikventní mládeže se vyznačují špatným ekonomickým postavením, často závislým na sociálních dávkách. Vládne v nich buď extrémně tvrdá disciplína, anebo naprostá nevšímavost. Prostředí, ve kterém tyto děti žijí, bývá často ze strany sociálních pracovníků označováno jako zanedbané, špinavé, přeplněné, špatně větrané, špatně osvětlené a podobně. Není pak divu, že děti ani dospělí zde nemají pocit pohody a volný čas raději tráví jinde.

1.2. Životní styl mládeže

Obraz rodin, z nichž pocházejí delikventní děti se v posledních letech pomalu mění. V dřívější době delikventní děti pocházely v převládající míře z nějakým způsobem narušených rodin, trendem současnosti je nárůst kriminality u mladistvých, kteří žijí v úplné, stabilní rodině. Čím tuto změnu vysvětlit? Existují dvě převládající hypotézy. První předpokládá tzv. „skrytou patologii rodiny“. Druhá, a podle mne závažnější, spočívá ve stále klesajícím vlivu rodiny na výchovu dětí v době dospívání ve spojení se snižujícími se povinnostmi, které dítě v rodině má. Jednoduše řečeno děti snadno a rychle zvládnou nutné domácí práce a poté se před nimi otevře prázdnota volného času. Výchovná role rodiny tak mizí a prázdné místo zaplňuje zábavná role institucí, médií a part. Závažnost druhé hypotézy vidím v tom, že tato mládež má ve svých často velmi dobře společensky a ekonomicky situovaných rodičích neustálou oporu. Oni sice neví, co jejich dítě ve volném čase dělá, nehodlají ale připustit, že by to mohlo být něco špatného. Při řešení problému tak nejenže nespolupracují, ale naopak vystupují proti tomuto a jsou schopni vinit kohokoli, jenom ne své dítě. Vždyť by to mohlo ohrozit i jejich pověst.

Tak jak se mění obraz celé rodiny, mění se i životní styl mládeže. Rychlost těchto změn je přímo úměrná rychlosti vývoje společnosti a technického pokroku. Souvisí to především s vývojem a změnou vlivů, které na mládež a nejen na ni působí. Mládež v období dospívání však těmto vlivům nejsnadněji podléhá a nechává se jimi ovlivňovat. Důležitějším faktorem změn je rychlost přístupu k informacím. Ještě v 19. století končil pro děti a mládež svět kousek za jejich vesnicí, informace se k nim dostávaly se značným zpožděním anebo vůbec ne a většina z nich se za celý svůj život nedostala příliš daleko od svého domova. Dnes se dá říci, že díky moderní spojovací technice leží mládeži svět doslova u nohou. Informace se přenášejí v reálném čase, satelitní spojení umožňuje přímý přenos kamkoli na celé Zemi a letecky se dá dopravit za pár hodin třeba na druhou stranu zeměkoule. Jediným omezením jsou peníze. Tyto moderní technologie mládež doslova obklopují a jejich vlivu nelze uniknout. Bez mobilního telefonu nemůže teenager mezi vrstevníky téměř existovat, osobní hudební přehrávače jsou samozřejmostí a na internetu a počítačových hrách si řada mladých lidí vypěstovala závislost. Podobné je to s oblékáním a osobním vzhledem. Filmové hvězdy,

akční hrdinové a nebo i špičkoví sportovci ovlivňují nejen vzhled mládeže, ale i jejich chování.

O popisovaném stavu nelze ale hovořit jen jako o nežádoucím. Tyto vlivy, pokud působí v rozumné míře, mohou mládež formovat v souladu s požadavky doby, mohou je motivovat k smysluplné činnosti a mohou jim značně usnadnit volbu jejich budoucího povolání a celý jejich budoucí život. Naopak, pokud působí nekontrolovatelně, mohou způsobit potíže psychického i fyzického charakteru a v případě vzniku drogové závislosti i ohrožovat jejich život.

Nastíněný nežádoucí vývoj způsobuje změny v sociální a ekonomické oblasti a bývá doprovázen zvýšeným výskytem sociálně patologických jevů, především pak kriminálního jednání. Jedinec se nevyhne ani změně hodnotového systému. Sociálně patologické jevy dětí a mládeže se svým rozsahem staly problémem, který vyžaduje celospolečenský zájem, pozornost a řešení. Na jedné straně vzrůstá počet společensky nežádoucích jevů a na straně druhé účinnost preventivních zásahů nedosahuje potřebnou úroveň. Nejzávažnější je skutečnost, že věková hranice osob, u kterých jsou zaznamenávány výrazné poruchy chování, se neustále posouvá do nižších věkových kategorií. Pokud bude chtít společnost tento nežádoucí trend zvrátit, bude muset zaměřovat svoji pozornost nejen na převýchovu již narušené mládeže, ale čím dál tím více do oblasti prevence a tedy do oblasti toho již zmiňovaného prázdna v jejich volném čase.

1.3. Delikvence středoškolské mládeže v našich podmínkách

Podle věku osoby je v našich podmínkách obvyklé dělení na delikvenci mladistvých, jejichž věková hranice počíná 15. rokem a končí 18. rokem. U dětí pod 15 let se spíše hovoří o antisociálních projevech, proti nimž obvykle zakročují jen orgány školské, péče o mládež apod. Nad 18 let pak hovoříme o kriminalitě dospělých. Ve vztahu ke střední škole se nám tedy bude prolínat delikvence mládeže s kriminalitou dospělých neboť maturantům bývá 19 let i více.

Sklon k delikventnímu chování je u značné části mladistvých provinilců zakotven přímo v jejich osobnostech, a to v patologických složkách jejich duševního života, což je pro poznání jevu delikvence velmi závažné. Je důvodem, proč právě pachatelů tohoto typu v celkovém počtu delikventů relativně přibývá, neboť společenské změny samy mohou přímo odstraňovat psychopatologii jen v míře velmi skromné, nevezmou-li dostatečně na pomoc práci psychiatrickou. Pachatelé s psychopatologickými rysy jsou také pro celý jev delikvence nebezpečnější, neboť právě z nich se zpravidla rekrutují ti, kteří mají negativní vliv na své vrstevníky, přitahují je do okruhu delikventních činností a stávají se vůdci skupin. Jsou to ti, kteří tvoří takzvané „tvrdé jádro delikvence“.

Tím se dostáváme k novému rysu delikvence mladistvých a to je recidivismus. Spočívá v tom, že nápravný efekt trestu se neprojeví a odsouzený se dopouští trestné činnosti znovu. Prostředky, kterými je nutno proti recidivismu bojovat, jsou jednak účelná volba nápravných opatření a kvalita jejich realizace, jednak promyšlená organizace následné péče o provinilce, kteří byli propuštěni z trestu nebo z výchovných domovů. Dalším rysem delikvence mladistvých je nápadný vzestup těch druhů trestných činností, při nichž je použito násilí. Toto bývá někdy jen průvodním jevem činu, například při výtržnostech, vandalismu nebo vloupání. Jindy je násilí samo vlastním obsahem, jako je loupež, vražda, zabití a ublížení na zdraví, nebo také při deliktech proti důstojnosti člověka, jako jsou např. delikty sexuální. Dá se říci, že vzestup násilných trestných činů souvisí se společenskou atmosférou vzrůstající agresivity, zdůrazněnou nepřebornou produkcí kriminálních filmů. Tato atmosféra působí samozřejmě na každého, u mladistvých má ale vzhledem k nezrálosti hodnotového systému nepříznivější vliv. Pro násilné trestné činy je významná ještě ta skutečnost, že bývají často páčány ve skupinách a to zejména v souvislosti s požitím alkoholu. (13)

Uvedené hodnocení se vztahuje na mladistvé obecně. U té části, která navštěvuje střední školy je situace trochu odlišná. Samozřejmě do té míry, pokud se budeme bavit o těch studentech, kteří střední školou zdárně procházejí a mají předpoklady pro další pokračování ve studiu. Tato mládež má motivaci ke studiu, má cíl, kterého chce v životě dosáhnout a uznává jiné hodnoty než ti, kteří tráví volný čas zahálkou, únikem do světa drog nebo jinou společensky nežádoucí činností. Samozřejmě se na středních školách najde i řada takových, jejichž cílem je školu pouze absolvovat, bez ohledu na to,

s jakým výsledkem. Při tomto výčtu okruhů studentů nemohu opomenout ani tu část mladistvých, kteří sice dosahují nadprůměrné výsledky, ale svoji inteligenci využívají i jiným, bohužel závadovým směrem. Tato skupina delikventů je asi nejnebezpečnější. Vzhledem ke své inteligenci mohou trestnou činnost nejen provádět, plánovat a organizovat, ale dokáží si vybudovat ve svém okolí jakési nadřazené postavení a pro své úmysly získat další jedince.

Hovořit o delikvenci pouze středoškolské mládeže je velmi obtížné. Vyjádřit to pak číselně je téměř nemožné. Policejní statistiky rozlišují pouze trestnou činnost osob do 15-ti let, dále mladistvých ve věku do 18 let a dospělých. Zjistit tedy, jaké zastoupení mají v celkovém počtu trestných činů spáchaných mladistvými pachateli studenti středních škol, by bylo velmi pracné. Znamenalo by to nahlédnout do každého spisu a vyčíst z něj, co jednotliví pachatelé v době spáchání činu dělali. Z tohoto důvodu je rozbor a hodnocení delikvence mládeže velmi obecný, ve vztahu ke střední škole pak vychází pouze z osobních zkušeností, zkušeností kolegů a z prostudovaných materiálů.

Vývoj kriminality mladistvých zaznamenal podle policejní statistiky v posledních několika letech změnu. Po roce 1989 docházelo řadu let stejně jako u kriminality dospělých k značnému nárůstu spáchaných skutků. Kolem roku 1997 se nárůst zastavil a v celkových číslech dochází opět k poklesu. V roce 2000 bylo objasněno 13507 skutků spáchaných mladistvými pachateli. Z tohoto počtu se v 6157 případech jednalo o krádeže prosté a v 3024 případech o krádeže vloupáním. V roce 2004 bylo objasněno „již jen“ 7886 skutků spáchaných mladistvými pachateli a z toho bylo 2680 krádeží prostých a 1775 krádeží vloupáním. U celkové i majetkové kriminality tedy došlo ke značnému poklesu. Mravnostní trestná činnost zůstala za toto období takřka beze změny, dochází jen k drobným výkyvům. Naproti tomu u násilné trestné činnosti je zaznamenáván stálý růst. V roce 2000 bylo objasněno 1111 násilných trestných činů spáchaných mladistvými pachateli a do roku 2004 toto číslo vzrostlo až na 1341. Podrobnější číselné údaje jsou uvedeny v tabulce 1 a grafu – příloha č. 1 a č. 2, kde je porovnán podíl mladistvých pachatelů na objasněné trestné činnosti za období let 2000 - 2004. Zároveň je zde uvedeno, kolik z těchto skutků mladistvých pachatelů bylo spácháno pod vlivem alkoholu. (23)

1.4. Dílčí závěr

Z uvedených údajů vyplývá, že otázka delikventních skupin mládeže není nijak nevýznamná a totéž lze říci o problematice závadových part. Samotné sdružování mládeže do skupin je však jevem zcela přirozeným. K členství v partě vedou děti a mládež různé důvody. Významný je i ten důvod, že v partě může adolescent mnohem snáze dojít k vytouženému uznání. Cesta k němu však může vést různými směry. Od sportovních, studijních, společenských a jiných kladných úspěchů, až k vynikání v souvislosti s kouřením, alkoholem, násilím vůči slabším nebo i delikventním jednáním. Uznání je možno získat oběma způsoby. V kladném případě je uznání značně široké a má dlouhodobý charakter, v negativním případě se vztahuje jen na úzký okruh party a je velmi pomíjivé. Dosáhnout uznání však touží většina adolescentů a pokud jim to nejde společensky žádoucí formou, mohou snadno sklouznout do prostředí závadové party a snažit se ho dosáhnout zde. A nemusí se jednat pouze o jedince s psychopatogenními sklony.

Party mládeže se svým chováním občas pohybují na samé hranici delikventních projevů. Hrají karty, konzumují alkohol, pořádají mejdany na kterých praktikují sexuální nevázanost. Poté může docházet k činnostem delikventním, neboť je dokázáno, že člověk se ve skupině snadno odhodlá k činnostem, kterých by se jako jedinec nikdy nedopustil. Na delikvenci mladistvých je velmi významný podíl alkoholismu. Vede ke vzniku závislosti, povahovému zhrubnutí a tím vytváří předpoklady k delikventnímu vývoji. Jak tyto problémy řešit? Snaha o rozbití juvenilní party představuje plýtvání časem. Jejich členové se navzájem natolik potřebují, že je to nemožné. Taktéž jejich odmítnutí nevede k žádoucímu cíli. Místo toho se musíme s těmito skupinami snažit pracovat, radit jim a postupně usměrňovat jejich činnost. Pomáhat jim najít zdravější způsob vyžití a samozřejmě úspěchy oceňovat a projevovat uznání. Zejména boj proti alkoholismu je velmi potřebný. V případě úspěšného působení je významným příspěvkem v prevenci delikvence.

2. KRIMINALITA PÁCHANÁ MLÁDEŽÍ A NA MLÁDEŽI

2.1. Vliv rodiny

Ještě ve čtyřicátých a padesátých letech platilo, že zdrcující většina delikventně jednajících mladých lidí pochází z nejchudších a nejméně vzdělaných rodin. Následující vývoj však přinesl zvyšování kriminality dětí ze středních vrstev a překvapivě i z nejlépe situovaných vrstev. I přes tento vývoj nadále platí, že nejpříznivější živná půda kriminálního chování mládeže je v nejnižších vrstvách společnosti, vrstvách lidí bez kvalifikace, žijících v největší chudobě a s nejvyšší nezaměstnaností. Přelévání kriminality do společensky lépe situovaných rodin se dá interpretovat jako následek klesajícího vlivu rodin na chování dospívajících dětí ve všech společenských vrstvách.

Klesající vliv rodiny na dítě souvisí se změnami, které v rodině, jako společenské instituci v posledních desetiletích probíhají. Nejen v České republice, ale snad ve všech evropských státech klesá sňatečnost, klesá porodnost, zvyšuje se věk, ve kterém lidé vstupují do prvního manželství, zvyšuje se počet rodin, v nichž o dítě pečuje jen jeden rodič a rodiny se celkově zmenšují. Dále roste počet lidí, kteří spolu mají dítě bez oficiálního sňatku a také počet rodin, které jsou bezdětné. Stoupá i počet rozvodů a zároveň s tím klesá počet lidí, kteří se po rozvodu znovu žení nebo vdávají. Ženy se emancipují a ve zvýšené míře vstupují na trh práce. Také se začínají uplatňovat v politice a ve veřejné sféře. Při tomto vývoji se snižuje jejich chuť a možnost angažovat se v tradiční ženské roli v rodině. Muži jsou pak tradičně málo ochotni podílet se na výchově dětí a na provozu domácnosti. Všechny uvedené skutečnosti se zákonitě dostávají do konfliktu s potřebami dítěte a podílejí se tak na snížení vlivu rodiny na výchovu dítěte. (13)

Úroveň vlivu rodiny na výchovu dítěte přímo souvisí také s úrovní rodinné vazby. Kvalita vazby mezi dítětem a matkou, později mezi dítětem a otcem a dalšími členy rodiny, je klíčovým činitelem osobnostního vývoje. Dítě hned od svého narození hledá ochranu u nejbližšího dospělého, tedy v náručí matky nebo jiného rodičovského pečovatele, kde se cítí v bezpečí a kam se, kdykoli to potřebuje, zase vrací. Pokud rodič

nedokáže přiměřeně reagovat na dětskou potřebu bezpečí, dítě si o něm vytváří představu, kterou pak může zobecnit i na jiné lidi. Dítě si nevytvoří „základní důvěru“ k dospělému a svou neuspokojenou potřebu vazby může v budoucnu vyjadřovat nežádoucím způsobem.

Další oblastí, ve které je vliv rodiny nenahraditelný, je vypěstování u dítěte takzvané „vnitřní disciplíny“. Dospívající, který nedokáže dodržovat společenské normy, byl pravděpodobně rodiči špatně veden a trénován a nevytvořila se u něj v dostatečné míře tato vnitřní disciplína, tolik důležitá pro zdárný vývoj. Publikovanými výzkumy bylo potvrzeno, že v rodinách delikventně se chovajících adolescentů se rodiče méně starají o vytvoření zábran v asociálním chování dětí, nebo je jejich výchovný styl nekonzistentní – jednou dítě za přestupek trestají vehementně, jindy ho za totéž netrestají vůbec. Také příliš tvrdá disciplína zahrnující agresivní chování rodiče k dítěti je častější v rodinách, v nichž se děti chovají delikventně. Dítě se v takové rodině učí agresivitě jako dovolenému způsobu chování a v obavě před přísným trestem je ochotno lhát, předstírat a manipulovat. Tím jsou naopak posilovány způsoby chování, kterým má výchova bránit.

Důležitým parametrem uplatňování rodičovského vlivu je dohled. Aby výchovný význam rodičovského dohledu byl co nejúčinnější, je nutné nalézt jeho optimální míru. Přílišný dohled a s tím spojené omezování soukromí zvyšuje pravděpodobnost, že se dítě dopustí delikventního jednání, že se ho dopustí již v časném věku, že ho bude opakovat a že se bude zvyšovat jeho závažnost. K podobnému vývoji vede taktéž i absence dohledu nad dítětem.

2.2. Vliv spolužáků a kamarádů

Vliv spolužáků a kamarádů můžeme označit jako vliv „vrstevnické skupiny“. Podle psychoanalytika Erika Eriksona je vrstevnická skupina hlavním prostředkem při vytváření osobní identity, při hledání vlastního „já“. Na prahu dospělosti se tato stává nejvýznamnější referenční skupinou, která svým vlivem zastíňuje všechny ostatní skupiny, včetně původní rodiny.

Podle sociologických průzkumů formativní vliv vrstevnických skupin na průběh dospívání stále sílí. Děti tráví čím dál tím více času ve formálních skupinách, v kolektivních zařízeních i v neformálních skupinách v místě bydliště. Neformální skupiny v našich podmínkách často vznikají vydělením ze skupin formálních - spolužáci ze škol a učilišť, svěřenci docházkových a pobytových zařízení pro rizikovou mládež apod. Jedná se zpravidla o větší skupiny než je rodina, je v nich daleko menší vliv autorit (rodičů, učitelů, vychovatelů) a dítě se zde dostává do intenzivní interakce s vrstevníky. I přes uvedené tendence je nutné poukázat na sílu vazeb mezi dítětem a dobře fungující rodinou. Dítě se sice v průběhu dospívání přiklání k vrstevníkům, ve většině rodin to ale nezpůsobuje rozchod s rodiči a zpřetrhání původních rodinných vazeb.

Jiná situace je u rizikové mládeže z disfunkčních rodin. Parta jim zde místo rodiny poskytuje zázemí, zájem a také jasná pravidla. Dítě je však vystaveno určitému stresujícímu vlivu, kdy musí obstát v očích vrstevníků jako někdo, kdo je schopný, kdo plně sdílí její hodnoty. Nároky na jedince ve vrstevnických skupinách mohou být značně vysoké. Zahrnují způsob vyjadřování, úpravu zevnějšku, druh preferované hudby, způsob chování k opačnému pohlaví, postoj ke škole, k práci, k rodičům, k penězům, ke kouření, k drogám, alkoholu atd. U frustrovaných dětí bez podpory rodiny je zájem o přijetí do party značně vysoký. Delikventní parta si je toho vědoma a často klade na nového člena extrémní nároky, dokonce i spáchání trestného činu. Členové patry jsou pak jejím vůdcem vydírání hrozbou, že jejich čin bude oznámen.

Vývoj v České republice po roce 1989 byl doprovázen po západním vzoru rozvojem zábavního průmyslu a vznikem velkého množství heren a barů, většinou s nepřetržitým provozem. Na tomto samotném faktu není nic závadného. Některé party však v těchto zařízeních tráví spoustu času, což je finančně značně náročné. Nedostatek peněz a nemožnost obstarat si je legálním způsobem, vede tyto party ke kriminální činnosti. Zpočátku k drobným krádežím, jež pak přerůstají v plánované a organizované akce napojené na překupníky. V roce 1996 sledovali kriminalisté v Praze 55 skupin dětí a mládeže, jež se pohybovaly v prostředí heren a diskoték. Z nich 38, což jsou tři čtvrtiny, prokazatelně porušovaly zákon. (10)

2.3. Šikana v podmínkách střední školy

Pojem šikana se v právní praxi používá poměrně často. Vyskytuje se v rozhodnutích o zahájení trestního řízení, pracují s ním státní zástupci při sestavování žalob a vyskytuje se i v odůvodněných rozsudku. Pro tyto účely je tento pojem používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je namířené proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost. Není při tom důležité, zda k němu dochází verbálními útoky či fyzickým násilím nebo hrozbou násilí. Rozhodující je, že se tak děje úmyslně. Slovník cizích slov pak vysvětluje pojem šikana jako pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání, týrání. V každém případě se jedná o mnohostranně škodlivý jev, o závadové čili patologické chování. Ve svých projevech a důsledcích neurotizuje osobnosti, ničí charaktery, predisponuje ke kriminalitě, snižuje efektivnost skupiny. Vyskytovat se může prakticky ve všech prostředích. V pracovním kolektivu a na úřadech, ve vojenském prostředí, ve věznicích, v rodinách a samozřejmě také ve školách. Pro školní podmínky lze šikanování popsat jako stav, kdy jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.

Školní prostředí, základní školy, střední odborná učiliště, další střední školy, gymnázia a internáty těchto škol, jsou ideálním prostředím pro vznik a rozvinutí šikany. Ve velice různorodém kolektivu dětí a mladistvých se vždy najdou jedinci schopní šikanu provádět a jedinci, kteří se stanou její obětí. Jak to tedy se šikanováním na školách je? Existuje vůbec? Z vyjádření představitelů škol by se dalo usuzovat, že nás nic takového netrápí a šikanování není viděno jako problém. V každém případě alespoň ne na jejich škole. Možná snad někde jinde. Podle prováděných průzkumů je ale problém šikany téměř na všech školách. Přesnější zmapování je však mimořádně obtížné. Je to dáno především skrytostí šikanování, jehož součástí je i protiúdržavný a zakrývací systém utvářený všemi jeho přímými i nepřímými aktéry. Pokročilejší stadia šikany u starší mládeže jsou pak pro dosavadní výzkumné metody zcela nepřístupná.

Podle knihy Michala Koláře „Skrytý svět šikanování ve školách“ se o drtivé většině šikanování vůbec neví. Zůstává skryto navzdory tomu, že lehčí formy a počáteční stadia zasahují velkou část školní populace, většinu formálních skupin ve

školách a výchovných zařízeních, kde se praktikuje tradiční způsob pedagogické práce. Z tohoto obrovského podhoubí „mírných“ šikan se vyvine do pokročilejších stadií významné procento infikovaných skupin. U učňů je to odhadováno na 20 %, u ostatních středních škol a dalších typech školních zařízení je situace o něco lepší. V učňovském prostředí Kolář uvádí celou řadu konkrétních typů agresí a manipulací, které se projevují v nepřeberném množství forem. Jedná se o fyzickou agresi a používání zbraní, slovní agresi a zastrašování zbraněmi, krádeže, ničení a manipulace s věcmi, násilné a manipulativní příkazy.

Příčiny šikany mohou být různé. Aby se šikanování, jako forma antisociálního chování projevilo, je zapotřebí vhodné konstelace některých faktorů. Jde především o rizikové osobnostní charakteristiky v kombinaci s prostředím, ve kterém nejsou uplatňována preventivní opatření. Svůj význam zde má i osobnost pedagoga. V podmínkách učňovských internátů se uplatňuje další varianta, která není závislá na osobní charakteristice ani agresora, ani oběti. Jedná se o případy zaběhnutých tradičních způsobů chování v určitých oblastech života těchto institucí, které se předávají z ročníku do ročníku.

Šikanování v podmínkách určité sociální skupiny lze chápat jako těžkou poruchu vztahů ve skupině. Tato porucha zasahuje celou skupinu, čímž poškozuje jak oběti, tak ostatní členy skupiny včetně agresora a skupinu jako celek. Včasné odhalení šikany ve skupině je velmi důležité pro poskytnutí účinné pomoci a navození normálního stavu. Pozdní odhalení způsobuje mnohostranné škody s destruktivními účinky v následujících oblastech:

- Poškození fyzického a psychického zdraví obětí – obrovské psychické a fyzické utrpení poškozuje dlouhodobě a někdy i trvale psychické a tělesné zdraví.
- Fixování antisociálních postojů u agresorů – prohlubuje se deficit v duchovním a mravním vývoji agresora, upevňují se jeho antisociální postoje a připravenost pro trestnou činnost.
- Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny – ti, co se přímo neúčastní šikanování, ale jsou jeho svědky, ztrácí iluze o společnosti zajišťující každému ochranu proti násilí. Jsou konfrontováni s faktem, že se s tím nedá nic dělat, že

autority nejsou schopny zajistit ochranu a bezpecnost slabým. Mravní i zákonné normy jsou překračovány beztrestně.

- Snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku – šikanování je závažnou překážkou pedagogických snah o výchovný a výukový růst skupiny a jejích jednotlivých členů.

Závažnost poškození způsobených šikanováním závisí na tom, jaké míry destruktivní síly dosáhlo, po jakou dobu bylo na oběť působeno a jaká byla míra její obranyschopnosti. Je tragické, dojde-li ke zlomení oběti, rozbití její identity, nastolení trvalého pocitu bezmoci a závislé otrocké závislosti na agresorovi. Z těchto důvodů je nutné věnovat na školách značnou pozornost prevenci, odhalování šikany a následné péči o její oběti. (12)

2.4. Primární prevence

Požadavkem moderní péče nejen o mládež, ale o člověka vůbec je, aby těžiště preventivní činnosti spočívalo v prevenci primární. Tato spočívá v tvorbě správného životního prostředí, počínaje doma v rodině, ve škole, v práci, při rekreaci a ve všech oblastech, kde lidé tráví volný čas. Dále pak spočívá ve vytváření harmonických osobních vztahů, ve vhodné životosprávě a v předcházení vzniku nežádoucích zdravotně-společenských jevů a škodlivých životních návyků.

V podmínkách střední školy má primární prevence velký význam. Obzvláště u prvních ročníků, kdy u studentů vrcholí pubertální období a jsou zvláště citliví k působení různých vlivů. Primární prevence musí být soustavná. Nelze se proto omezit pouze na několik hodin věnovaných přednášce, na které pozvaný odborník seznámí posluchače s vybraným problémem. Tím nechci říct, že tyto přednášky nemají význam. Naopak. Odborníci v dané problematice přinášejí cenné informace a zkušenosti z praxe, které pedagogové nemohou pouhým studiem literatury nikdy získat. Provedením přednášky však nesmí vše skončit. Se získanými informacemi je třeba dále pracovat, rozvíjet je a hlavně uplatňovat v každodenním životě žáků a celé školy. To znamená, že

nestačí dát studentům informace o správném chování, o správném a zdravém životním stylu. Je nutné, aby pedagogové a všechny zainteresované subjekty šli studentům příkladem, vytvořili jim podmínky pro jejich uplatnění, rozvoj a seberealizaci. Možností je hodně. Všechny ale narážejí na problém vyplývající z podstaty tržní ekonomiky. Tedy peníze a následně čas. Jen těžko se dnes najde člověk, který je ochoten věnovat něčemu svůj čas bez toho, aby za to dostal zapláceno. Každá zájmová, kulturní, sportovní, rekreační i jiná činnost vyžaduje financování. Škola tyto prostředky nemá, velká část rodičů také ne a stát nemůže zaplatit vše. Dostáváme se tím do bludného kruhu, ze kterého se jen těžko hledá cesta ven. Nedělám si iluze, že by bylo možné tuto situaci v dohledné době bezezbytku vyřešit. Je však nutné, neustále se o to pokoušet. Vytvářet dlouhodobé koncipované programy pro mládež, které by zaujaly nejen ji, ale také sponzory.

2.5. Dílčí závěr

Téma „kriminalita páchaná mládeží a na mládeži“ je velmi závažné, zahrnuje širokou problematiku a jeho detailní popsání a vysvětlení by si vyžádalo daleko větší prostor. Každá oblast, jako je násilí v rodině, týrání dětí, sexuální zneužívání dětí, šikana, drogy a delikvence mládeže by se dala popisovat jako samostatné téma. Pro účely této práce jsem se proto zaměřil pouze na stručný popis a některé části, které nejsou z hlediska zaměření na středoškolskou mládež tak významné, jsem zcela vypustil. Drogové problematice pak bude věnováno celé následující téma, neboť tuto oblast považuji za zvlášť důležitou a prevenci drogové závislosti u středoškolské mládeže za zvlášť významnou.

Snažil jsem se poukázat na vlivy, které na děti a mladistvé působí a mají význam pro jejich další orientaci a vývoj. Tyto vlivy působí současně, navzájem se ovlivňují a navazují na předcházející vývojové etapy. Proto bylo nutné se o nich zmínit. Taktéž prevence kriminality dětí uplatňovaná v podmínkách střední školy, souvisí s preventivním působením rodičů, státu, zájmových a jiných organizací, měla by na sebe navazovat a vzájemně se doplňovat. Z toho důvodu je nutné se i o těchto oblastech alespoň okrajově v rámci daného tématu zmínit.

Pokud již byl trestný čin spáchán a přistupujeme-li k jednotlivému pachateli, ať již s cílem výchovným nebo nápravným, musíme mít stále na zřeteli složitost celého příčinného procesu. Zločin je třeba vidět nejen jako problém individuální, ale také jako problém společenský. Z tohoto pohledu je pak situace poněkud jiná a připouští daleko širší možnost preventivní činnosti. Širší přístup by pak mohl vytvořit daleko mocnější „sociální páky“, které by mohly snížit hladinu kriminality nejen mládeže, ale v budoucnu i obecně. Příčinné faktory kriminality mládeže jsou známé. Proto by se vyplatilo zaměřit na ně sociální politiku, jejímž smyslem by bylo je ovlivnit a snížit tak rozsah zločinnosti.

3. Vliv drog

3.1. Droga a její působení

Co to vlastně je droga? Z lékařského hlediska lze obecně říci, že jakákoliv látka, která je účinná na organismus. V užším smyslu můžeme drogu chápat jako každou látku, ať již přírodní nebo syntetickou, která má psychotropní účinek, to je ovlivňuje nějakým způsobem naše prožívání okolní reality, mění naše vnitřní naladění a může vyvolat závislost. Společenské pojetí pojmu DROGA označuje všechny látky, které splňují výše uvedené hledisko, ale jejich výroba a distribuce je zákonem zakázána. Pod pojmem droga si v současné době většina lidí vybaví něco nelegálního a škodlivého. Málokdo si ale uvědomí, že "drogy" jsou vlastně všude kolem nás a můžeme je koupit v každé samoobsluze. V tomto případě se ale jedná o takzvané "drogy legální". Na mysli mám především alkohol a cigarety, pod definici drogy by ale bylo možné zařadit i kávu a dokonce i čaj.

Konzumace drog, myšleno těch společensky nežádoucích, je spojena s různou mírou rizika. Jde nejenom o dočasnou ztrátu kontroly nad svým jednáním, ale hlavně o možnou ztrátu kontroly nad původně dočasnou konzumací drogy a tím o postupný vznik závislosti na ní. V tomto smyslu je nebezpečná i zdánlivě neškodná občasná konzumace lehkých drog, jako jsou produkty z konopí. Závislost zde vzniká relativně pomalu, což způsobuje, že si tuto konzument drogy dlouho neuvědomuje a tím se mu otvírá cesta vedoucí ke konzumaci tvrdých drog a k drogové závislosti, ze které již není bez cizí pomoci možnost návratu. Nelze však obecně tvrdit, že každý konzument marihuany skončí u tvrdých drog a stane se drogově závislý. Opačně ale platí, že pacienti v léčbě drogové závislosti jako první drogu uvádějí marihuanu.

V boji s drogovou závislostí a zejména v oblasti prevence užívání drog vůbec je třeba se nejprve zamyslet nad tím, co vede člověka a zejména mládež k tomu, aby začal drogy užívat.

V první řadě je to pouhá zvědavost. Mladý člověk (čím mladší, tím hůře), chce vědět, co to vlastně znamená *fetovat* a protože žádná dobře míněná rada není v zásadě přijatelná - chybí u ní zkušenost, chce to poznat sám, na vlastní kůži. Za toto poznání ale může velmi draze zaplatit. Neví totiž, jak daná droga na jeho organismus zapůsobí a

zda mu zrovna tato droga nezpůsobí vznik závislosti prakticky okamžitě. Daň za uspokojení této zvědavosti pak ponese jako závaží po celý zbytek života.

V druhé řadě je tu naivní představa mladých lidí, že tzv. „podomácku vyrobená droga“ není tak nebezpečná jako droga „klasická“. Opak je pravdou. Látky připravované mladistvými toxikomany u nás, jsou obvykle velice blízké „klasickým“ drogám a zejména jejich účinek v organismu je obvyklý jako u „tvrdých“ drog.

Nebezpečí závislosti na drogách nebo jiných látkách vyvolává oprávněnou obavu, a proto je důležité znát, co vlastně toxikomanie znamená a jak se proti ní bránit. Podle Světové zdravotnické organizace je toxikomanie charakterizována „pravidelnou chronickou intoxikací, která škodí jedinci i společnosti a je vyvolávána pravidelným užíváním drogy“. Z toho vyplývá i tato charakteristika drogové závislosti:

- nutkání a potřeba pokračovat v užívání za každou cenu
- tendence zvyšovat dávky
- psychická, někdy i fyzická závislost na účincích

Toxikomanie není nebezpečná jen svými účinky na organismus. Má významný vliv i na ostatní trestnou činnost. Z uvedené charakteristiky vyplývá, že droga jedince čím dál tím víc ovládá a ze závislosti a z potřeby zvyšování dávek vyplývá i potřeba zvyšování finančních příjmů. Také se snižuje možnost ovládnutí, schopnost rozpoznávání nebezpečnosti jednání a tím se zvyšuje agresivita jedince. Tyto faktory pak vedou k páchání majetkové a násilné trestné činnosti, jako ke zdroji příjmů, pro financování nákupu drogy.

Kořeny toxikomanie musíme hledat i ve zvyklostech a obyčejích. V některých případech patří k rituálům a společenským zvyklostem (dýmka míru, muslimské cukrovinky, žvýkání betelu, hromadné intoxikace při primitivních kultovních obřadech atd.) Hledání kořenů toxikomanie je složité. Spolupůsobí tu řada faktorů, jako je osobnost, prostředí, vliv kolektivu nebo nahromadění nepříznivých okolností. Jako bezprostřední vyvolávací moment nalézáme i racionální důvody - postižené například opustila osoba, na kterou byli výrazně upnuti, jsou nuceni žít odloučeně, v nepříznivém prostředí. Rovněž tělesné onemocnění, stavy smutku a ponížení mohou navodit příznivou atmosféru pro pozdější rozvinutí drogové závislosti. (25)

At' již jsou příčiny vzniku drogové závislosti jakékoli, lze z různých uveřejněných průzkumů a také z dostupných informací z ukončených případů trestné činnosti související s omamnými a psychotropními látkami (OPL) konstatovat, že dynamika růstu počtu závislých osob je vysoká. Roste počet jak osob závislých na OPL, tak počet osob experimentujících. Vysoký je i počet prvokonzumentů heroinu a počet osob, aplikujících si drogu intravenózně. Experimentování s drogou se stává u generace 15 – 19 let jednou z forem vyjádření nezávislosti, nekonformnosti a také módnosti. Zejména konzumace syntetických drog, tzv. diskotékových, jako je Extáze nebo různé tripy, se stává součástí způsobu trávení volného času a relaxace části mládeže, která si nevybudovala vlastní psychickou obranu vůči pokušení vyzkoušet účinky OPL. Tato tendence je celospolečenská. Nelze z ní vyčlenit žádnou skupinu, at' již s ohledem na původ, navštěvovanou školu, majetkové poměry, sociální a rodinné zázemí a podobně. Podle průzkumů zveřejněných v roce 1997 okolo 35 % mládeže středoškolského věku (30 % u gymnázií, 40 a více % u odborných škol) přišlo do styku s OPL, okolo 24 % mládeže má za sebou experiment s OPL a okolo 6 % mládeže si alespoň jednou aplikovalo heroin nebo pervitin. (20)

Zvyšující se počet uživatelů psychotropních látek mezi mládeží dokazuje i studie provedená Hygienickou službou ČR v roce 2000. Tato provedla rozsáhlé dotazníkové šetření na nejrozličnějších typech středních škol a v posledních ročnících základních škol, čímž oslovila mládež ve věku 14 - 19 let.

Šetření proběhlo v Praze, ve všech bývalých krajských městech a minimálně dvou okresech v každém regionu. Studii provedli pracovníci hygienických stanic tak, aby v souboru byl respektován poměr chlapců a dívek v okrese, ale i věková struktura a zastoupení jednotlivých typů škol. Celkem bylo shromážděno 12115 vyplněných dotazníků, což představuje výpovědi 1,5 % ze současné populace 14 – 19 letých v ČR. Výsledky jsou uvedeny v tabulce 2 viz příloha č. 3. (26)

3.2. Distribuce drog v podmínkách střední školy

Distribuce drog je záležitostí již z hlediska trestního zákona odlišnou od jejich konzumace, neboť jde o činnost trestně postižitelnou. Z tohoto hlediska se distributoři samozřejmě snaží tuto utajit. Všechno se snaží o to, aby byli snadno dostupní pro zájemce o drogu a vůči všem ostatním zůstali v anonymitě. Platí zde stejné pravidlo, jako u ostatní trestné činnosti nebo negativních projevů osob. Čím větší koncentrace osob, tím větší anonymita a tím je snadnější trestnou činnost provést a zůstat neodhalen. Proto je distribuce drog různá u velkých škol ve městech, kde pedagogové nemají šanci znát všechny studenty a u malých škol, kde je v ročníku třeba jen jedna nebo dvě třídy a učitelé znají své studenty i jmény. U takové školy si nelze ani představit, že by sem přišel nějaký drogový dealer a nikdo si ho nevšiml. Neznaменá to, že se do takové školy nemohou drogy dostat. Předpokladem je ale účast distributora uvnitř, tedy studenta školy, který sem drogu může nepozorovaně přinést. U velkých škol jsou možné obě varianty, rozšířenější ale bude také účast distributora z řad studentů. Školy mohou celkem úspěšně bojovat proti vstupu cizích osob, a to např. zamykání budov, služby u vchodů, placená ostraha a podobně. Zabránit ale tomu, aby drogu do školy nosili samotní studenti, je téměř nemožné.

Způsob distribuce drog na středních školách, tedy pro mladistvé ve věku od 15 do 19 let, souvisí s tímto věkem, rozumovou vyspělostí a úrovní volných vlastností. Nelze předpokládat, že by „zcela cizí“ distributor přišel před střední školu a zde drogu náhodně nabízel tak, jak se to děje u základní školy, zvláště pak u jejího prvního stupně. V tomto věku je sice vysoká pravděpodobnost, že jedinec začne s drogou experimentovat, nedochází k tomu ale přímo ve školní třídě, budově školy, anebo v jejím bezprostředním okolí. Tato věková kategorie má daleko příznivější možnosti pro užití drogy mimo školu než malé děti. Hodně času tráví v různých partách, hernách a diskotékách, kde je snadnější podlehnout pokušení drogu vyzkoušet. Přímou v budovách středních škol je běžnější užívání drogy již opakovaně, anebo již v závislosti na ní.

3.3. Prevence užívání drog na střední škole

Řekne-li se dnes prevence závislostí na návykových látkách, rozevře se celá paleta metod, přístupů a aktivit, které se pod tímto názvem prezentují. Pod pojmem prevence se schová vrstevnický program, přednáška učitele o drogách, stejně tak jako odborná péče specializovaného psychologa, divadelní představení o návykovosti, či zájmový kroužek. Tyto činnosti je však třeba strukturovat, odlišovat různorodé programy a zařazovat je tam, kde mohou být vhodné a efektivní.

Primární prevence se realizuje na každé škole v této zemi. V každé třídě dochází k působení na dítě ve vztahu k návykovým látkám a jiným sociálně patologickým jevům. Ne vždy však dochází k nutnému rozlišení osvěty, prevence a včasné intervence, která je již na přechodu k péči o experimentátora. Stále se tomu jednotně říká prevence.

Přednášková činnost, tedy osvěta má za úkol přinést informace a vzdělat dítě v tom, jaké drogy existují, jaké s sebou nesou problémy a jak souvisejí se vznikem závislostí. Provádí se nejen na středních školách, ale i daleko dříve již od vstupu na základní školu. Pouze je nutné přihlížet k věku dítěte, aby informace byla přijatelná a srozumitelná. Provádět ji mohou jak vyškolení pedagogové, tak specializovaní pracovníci z oblasti policie nebo jiných organizací pracujících s drogovou problematikou. Základní informace o drogách by měly přicházet spíše v mladším školním věku, tedy v období, kdy děti přijímají fakta o návykových látkách a vnitřně s nimi nepolemizují, nemají potřebu dostávat se do opozice či informace jinak zpochybňovat. V pozdější době, tedy v období puberty jsou již informace přijímány přes „vývojový filtr vzdoru“ a efektivita není tak vysoká. V podmínkách střední školy by měly být přednášky orientovány spíše do oblasti rozšiřování informací a to na základě požadavku studentů v rámci jiných preventivních aktivit. (25)

Skutečná prevence by měla být dlouhodobým působením na dítě s ohledem na věk a jeho aktuální prožívání světa, směřována spíše na rizikové faktory spolupodílející se na vzniku závislostí a jiných sociálně patologických jevů. Patří sem kvalita a zralost sebepojetí, schopnost prosadit se ve skupině vrstevníků, znalost vlastního hodnotového rámce, vlastních postojů a rámců chování a přijetí skutečnosti, že za své postoje a chování každý sám nese odpovědnost. Spadá sem také celá škála pozitivních orientací

na vlastní život a trávení volného času a hledání způsobu realizace ve vlastním životě, včetně nácviku alternativních forem chování v rizikových či jinak psychicky náročných situacích.

V případě včasné intervence se dostáváme na pomezí, kdy děti a mladí lidé bývají již v kontaktu s drogou, získaly první zkušenost a je potřeba poskytnout jim podporu v této obtížné situaci, která by snižovala počet těch, kteří přejdou do experimentu, a zároveň snižovala nebezpečí související s užíváním drog.

Zamyslíme-li se nad odbornou šíří těchto tří oblastí a uvědomíme-li si, jak obrovská je populace, která by měla být preventivní činností zasažena, dojdeme k jedné z nejdůležitějších otázek v oblasti prevence. Kdo prevenci realizuje a s jakou odbornou zdatností. Rozpětí odbornosti a vzdělanosti v poskytování prevence je značné. Kdo vlastně preventivní činnost v současné době poskytuje uvádím v následujícím přehledu:

Peer - dítě 2. stupně ZŠ, realizující vrstevnický program (proškolené dítě-laik).

Student - proškolený k tomu, aby realizoval prevenci na základních a někdy i středních školách (proškolený laik, často ještě sám osobnostně nezralý).

Pedagog - realizuje prevenci v rámci svého zaměstnání učitele (neprofesionální preventista s různou úrovní vzdělanosti v této oblasti, realizující prevenci okrajově při své hlavní profesi pedagoga).

Psycholog/psychiatr - realizuje prevenci vedle svého zaměstnání spíše okrajově (vzdělanost v oboru bez specializace na prevenci, chybí často zkušenost s prací se školními kolektivy).

Profesionální preventista - člověk vykonávající prevenci jako své hlavní zaměstnání, mající nejen vzdělání v oblasti psychologie, pedagogiky, ale i dostatečně kvalitní zkušenost a výcvik potřebný pro tuto práci (vzdělaný profesionál s odbornými výcviky pro tuto oblast).

Abstinující závislý - člověk pracující v této oblasti často na základě silné osobní motivace s praktickými zkušenostmi a pohledem toho, kdo prožil závislost (osobnost využívající osobní zkušenosti se závislostí).

Laik – bohužel se v této oblasti také vyskytuje (nemá vzdělání ani výcvik, ani zkušenosti, pouze se mu podařilo získat v rámci grantových řízení prostředky, a tak působí).

Z výše uvedeného vyplývá, že od každé kategorie lze očekávat jinou míru kvality. Vystává otázka, co je přiměřené a kvalitní vzdělání v této oblasti a jakým směrem se má ubírat. (22)

Úspěšnost preventivních programů je závislá na řadě faktorů. Jedním z nich je i reálnost stanovených cílů úzce související s mírou odbornosti subjektů prevenci provádějících. Jsou organizace, které ve svém projektu uvádějí v kolonce cíle změnu osobnosti, a tuto změnu osobnosti slibují vykonat během dvanáctihodinového působení. Realizují ji studenti s odborností jednoho proškolení. Tyto projekty jsou krajně nevěrohodné a pravděpodobně se jim stanovený cíl nepodaří dosáhnout. Studentské preventivní programy přesto mají svou váhu. Je ale třeba jasně formulovat, co můžeme od studentského programu očekávat, a nedopouštět se přeceňování možností. Taktéž je nutné jasně formulovat možnosti ve vztahu k odbornosti realizátora a množství času strávenému s třídním kolektivem či skupinou, na kterou je působeno.

V oblasti prevence je velice důležitý pojem „motivace“. Co to vlastně je? Motivace se dá definovat jako souhrn činitelů, které podněcují a ovlivňují myšlení a chování. Americký psycholog Abraham Maslow rozdělil motivy do skupin.

- Základní potřeby – potřeby biologické – uspokojení hladu, potřeba bezpečí, stability a podobně.
- Psychologické potřeby – člověk potřebuje vědomí, že někam patří, že je milován a přijímán. Dále potřebuje sebeúctu, pocit kompetence, nezávislosti, soběstačnosti, potřebuje být druhými lidmi brán vážně, chce být respektován.
- Potřeba sebeaktualizace – co nejlepší využití vlastních jedinečných schopností, nadání, možností.

Proč lidé berou drogy, pijí nebo kouří? Na toto téma se zamysleli středoškolští studenti pod vedením MUDr. Karla Nešpora v rámci preventivního programu. Problém byl studenty řešen formou brainstormingu. Výsledky byly zpracovány podle Maslowova rozčlenění motivací.

Motivace k nekuřáctví

Z hlediska základních potřeb – nekouřit je zdravější, nekuřák nezpůsobí tak snadno požár, uspoří peníze, které se dají použít jinak, prodlouží si oproti silnému kuřákovi život v průměru asi o osm let. Těhotná žena, která nekouří, prospívá dítěti. Muž nekuřák má lepší sexuální život ve středním věku.

Z hlediska psychologických potřeb – člověk má pocit modernosti, příjemnější hlas, hezčí pleť a méně vrásek, neriskuje negativní odezvu okolí na kouření. Má pocit svobody a sebekontroly, není závislý na nikotinu, nemusí si opatřovat cigarety v nejnevhodnější dobu.

Z hlediska sebeaktualizace – má vyšší výkonnost, proto i větší možnost volby zaměstnání, větší možnost výběru partnera, dobrý pocit, že pomáhá i u nás prosazovat zdravý způsob života tím, jak žije.

Motivace k střízlivosti a vyhýbání se drogám

Z hlediska základních potřeb – člověk je zdravější (játra, ledviny, srdce, lepší imunitní systém – tedy vyšší odolnost vůči nemocem a nádorům, nepoškodí si alkoholem ani drogami mozek nebo periferní nervový systém), je vystaven menšímu riziku dopravní nehody, rvačky, přepadení či otravy. Ušetří zdraví i peníze. Jeho život je předvídatelnější. Těhotná žena, která se vyhne alkoholu anebo drogám, má zdravější dítě.

Z hlediska psychologických potřeb – má lepší vztahy s rodiči nebo s partnerem, vyšší sebevědomí. Pociťuje, že je pánem sebe sama a nepotřebuje žádnou návykovou látku. Jeho život je předvídatelnější, ostatní ho vnímají jako spolehlivějšího, podává stabilnější pracovní výkon a dostává se mu více pozitivních reakcí z okolí.

Z hlediska sebeaktualizace – je v lepší tělesné i duševní kondici. Má lepší paměť, myslí přesněji, lépe se soustředí, nedá se tak snadno ovládat a manipulovat. Je lépe připraven zvládat krize, neuniká před nimi k alkoholu nebo k drogám, ale díky krizím a těžkostem rozvíjí svoji osobnost. Dokáže si život lépe uspořádat a dát mu hlubší smysl. Má dobrý pocit, že pomáhá prosazovat zdravý životní styl.

Na závěr tématu zabývajícího se prevencí v drogové oblasti bych upozornil na

další úskalí, které se projevuje zejména v oblasti primární prevence a přináší ho společnost sama. Tato se na jedné straně snaží primární prevenci prosazovat a investuje do ní prostředky, na druhé straně toleruje reklamu na alkohol a cigarety a v záplavě informací velmi často popírá snahu o zdravý život. Jak můžeme od mladé generace chtít, aby žili zdravě, když sami propagujeme alkohol a cigarety, kouříme, opíjíme se a nedodržujeme zákony?

3.4. Dílčí závěr

V tématu věnovaném drogové problematice jsem se snažil říci něco obecně o drogách, o důvodech, proč vůbec dochází k jejich užívání, objasnit příčiny vzniku drogové závislosti a rizika, která jsou s užíváním drog spojena. Dále jsem se zaměřil na způsoby, kterými se drogy do škol dostávají a v závěru pak na preventivní činnost, která je v podmínkách škol realizována.

V jednotlivých oddílech tohoto tématu jsem hovořil o drogách, myšleny ale byly drogy nelegální. V závěru bych se chtěl ještě stručně zmínit o drogách společensky legálních a to o cigaretách a alkoholu. Informace jsou čerpány ze zdrojů Ministerstva zdravotnictví a vycházejí z provedených výzkumů. Podle těchto neustále roste počet mladistvých kuřáků, přičemž Česká republika se ocitla v horní polovině pomyslného evropského žebříčku. Také v oblasti alkoholu nezůstáváme pozadu. Již šestnáctileté dívky a chlapci často konzumují v nadměrných dávkách alkoholické nápoje. Nárůst spotřeby je zaznamenán u všech druhů alkoholických nápojů, nejvíce u piva. Za úvahu dozajista stojí zjištění, že 75 % dotázaných českých adolescentů uvedlo za místo konzumace alkoholu hospody, bary, diskotéky, tedy místa, kde by jim alkohol neměl být vůbec podáván. V tomto ohledu nemáme, kromě Kypru, v Evropě konkurenci. Existuje východisko? Represivní opatření se zjevně mívá účinkem. Podle studie Ministerstva zdravotnictví bychom měli využít zkušeností z Portugalska či Polska. Tyto země část prostředků získaných ze zvýšené daně z alkoholu převádějí na prevenci. Dále je zde uveden příklad Francie, kde po zákazu reklamy na alkohol klesla jeho spotřeba na obyvatele o 16 %, což mělo za důsledek i snížení počtu smrtelných dopravních nehod o 23 %. (26)

4. RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ V OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ A AKTIVITY STŘEDOŠKOLSKÉ MLÁDEŽE

Období dospívání je z psychologického hlediska, zejména podle pojetí celoživotního vývoje osobnosti E. H. Eriksona, charakterizováno jako období hledání vlastní identity, sociální a osobní. Je to období, kdy jedinec nemůže zvládnout úkoly tohoto stadia a po určitou dobu žije způsobem, který pro něho může být rizikovým.

Tento „rizikový životní způsob“ musí být ze strany rodiny a společnosti neustále sledován a ovlivňován a v případě potřeby musí být poskytnuta pomoc a ochrana. V posledních letech se ukázalo, že životní způsob a chování mládeže má velký vliv na její zdraví, což se stává problémem ve většině společností. V dřívější době bylo a v rozvojových zemích dodnes je nejrizikovějším obdobím ranné dětství s jeho nemocemi. Ve vyspělých státech, ke kterým se přiřazuje i Česká republika, se touto nejrizikovější částí populace stává dorost, který nejvíce podléhá civilizačním vlivům.

Pokud mluvíme o středoškolské mládeži, hovoříme v současné době o většině mladistvých ve věku mezi 15 – 18 rokem a také o 19-ti letých, kteří jsou věku mladistvých velmi blízcí a i z trestního hlediska se takto na ně pohlíží. Proč tomu tak je? Současná technicky vyspělá společnost klade stále větší a větší nároky na znalosti a dovednosti pracujících. I ty zdánlivě obyčejné práce, díky užívání složité techniky, si vyžadují dostatečně kvalifikovanou obsluhu. Z tohoto hlediska člověk, pouze se základním vzděláním, má jen velmi malou šanci na uplatnění na trhu práce. Proto stále větší procento mládeže chce získat středoškolské vzdělání a dále pokračovat ve studiu na vysoké škole.

Jaké jsou tedy aktivity dnešní středoškolské mládeže? Pokud nebudu mluvit o aktivitách vzdělávacích, tak dominantní budou bezesporu aktivity ve volném čase. Na tomto faktu samotném by nebylo nic špatného, pokud zábava probíhá v rámci zvyklostí dané společnosti, neohrožuje zdraví a samozřejmě neporušuje zákony. Jak již bylo v této práci zmíněno, takovéto formy zábavy značnou část dnešní mládeže nepřitahují. V kurzu je rychlost a nebezpečí, jednoduše řečeno adrenalinová zábava. Diskotéky a plesy, tak jak je známe z dřívější doby, nejsou ten správný „vodvaz“. Žádané jsou technopárty s ohlušujícím rámem a bubny, které doslova vymývají mozek, alkohol,

cigarety a často i nějaké taneční drogy. Pak to teprve má tu „správnou šťávu“. Rozhodně však nelze takto hodnotit zábavu mládeže všeobecně, chtěl jsem jen podotknout, že tento problematický způsob zábavy je velmi rozšířený a zasahuje značnou část dospívající mládeže.

Další aktivity dnešní mládeže jsou v oblasti sportu. Tuto oblast aktivit lze stručně charakterizovat jako velmi žádoucí, zasluhující si všestrannou podporu. Myslím si, že každý subjekt zainteresovaný do výchovy mládeže toto ví a prosazuje. Většina sportovních odvětví je však v dnešní době finančně velmi náročná a tudíž pro široký okruh studentů uzavřena. Je to velkou chybou, neboť právě ve sportu bych viděl jedno z východisek ze současné situace. Sport, ať již provozovaný závodně, anebo rekreačně, působí příznivě snad ve všech vývojových etapách. Je to účelné trávení volného času, posiluje organismus, motivuje do budoucna a navíc přináší možnost, v této životní etapě tolik potřebného vyniknutí a uznání.

Obdobně by se dalo hovořit i o aktivitách kulturních. Myslím tím jak aktivní účast na kulturní tvorbě, tak její pasivní konzumaci. V dnešní době se stále více oblíbenými stávají návštěvy velkých kinových komplexů, spojené nejen se shlédnutím komerčních filmů, ale i s požíváním popcornu a popíjením coly. Čímž samozřejmě nechci naznačit, že úplně vymizel zájem o kvalitní české i světové filmy. Není to tak dlouho, co jsme se mohli zúčastnit promítání filmů tzv. Projektu 8 a půl, který byl reakcí na obrovský ohlas Projektu 100, jehož záměrem bylo v letech 1994-2004 představit divákům sto neobyčejných filmů české a světové nekomerční kinematografie. Důležitou roli hraje také zájem středních škol na pořádání tzv. filmových klubů. Ty mají za úkol seznámit studenty s nekomerčními filmy a pokusit se jim ukázat, že to co je hodnotné, nemusí být vždy nudné, jak si většina dnešní mládeže pravděpodobně myslí. Další a rozhodně ne poslední místo v pasivní konzumaci kultury mají také divadla. Rozhodně bych netvrdil, že v důsledku velké obliby kinofilmů upadá zájem o divadelní představení. A nejen to. Mnoho zástupců touží podílet se na kulturní tvorbě aktivně, a tak vzniká velké množství ochotnických divadelních souborů, které dosahují velké obliby u diváků především pro spontánní výkony herců-neherců, které mnohdy mohou směle konkurovat výkonům profesionálních herců. Dnešní mládež se také ráda účastní (ať už aktivně, nebo pasivně) velkých filmových a divadelních festivalů, kde má možnost srovnávat různé výkony a sama posoudit, co je pro ni dobré a co ne.

4.1. Rizikové chování mládeže

Risikovat a experimentovat je věku dospívání vlastní. Je tu přirozená touha experimentovat, získat uznání vrstevníků, dokázat si samostatnost, případně dospělost, nebojácnost a sílu, ukázat protest proti autoritě a omezením, ale také neschopnost problémy verbalizovat při zatím nízkém tolerančním prahu pro frustrace. Pokud je jistá míra zachována, může být úspěšné překonávání nesnází prospěšné, zvyšuje naději na úspěch v dospělosti.

Rizikové chování dospívajících, kterým se zabývají hlavně lékaři, psychologové a sociologové, je chování, které může přímo nebo nepřímo ohrozit prospěch, zdraví, ale i celý další život mladých lidí. Vědomosti o něm se zmnožily v posledních letech téměř geometrickou řadou a zahrnují řadu oblastí, od kultury a problematiky společnosti na straně jedné, až k biologii a genetice na straně druhé. Syndrom rizikového chování zahrnuje především to chování, které pokládáme za problémové: delikvence, konzumace alkoholu a drog, gamblérství a časný sexuální život, který je většinou současně nezodpovědný. V širším pojetí sem patří i rychlá a jinak riskantní jízda a nepoužívání bezpečnostních pásů, nikotinismus, ale i sedavý způsob života, spojený často s nadměrnou vazbou na počítače a televizi, nezdravá výživa a způsob stravování.

Trestná činnost mládeže se vyznačuje podobnými projevy a specifiky bez ohledu na odlišnost trestněprávních systémů a sankčních mechanismů jednotlivých států. Delikventní chování se významně častěji objevuje u mladých chlapců než dívek, ale podíl dívek na trestné činnosti se v posledních letech zvyšuje.

Přibližně asi 3/4 kriminality mládeže tvoří méně a středně vážná majetková trestná činnost, které se mladiství pachatelé dopouštějí ve skupinách. Podle statistik Ministerstva vnitra ČR se ale počet těchto méně závažných skutků výrazně snížil a za posledních 5 let stále klesá. Naopak neustále narůstá závažná trestná činnost, zejména násilného charakteru. V čem pokles méně závažné, zejména majetkové trestné činnosti spatřovat? Důvodů bude několik. Nejvýznamnější je ale fakt, že se stále méně daří objasňovat takzvanou pouliční kriminalitu, zejména kapesní krádeže. Další významný vliv mělo zvýšení finanční hranice pro trestný čin a to ze 2.000,- Kč na 5.000,- Kč, čímž však nedošlo k úbytku spáchaných skutků, ale pouze k jejich přesunu do kategorie

přestupků. Co z uvedeného vyplývá? Statisticky sice dochází k poklesu kriminality mládeže, ve skutečnosti jí ale neubývá a pravděpodobně dokonce i mírně stoupá. Pouze se administrativně přesunula někam jinam a většina z ní zůstává neobjasněna.

4.2. Rizikové faktory

Všechny sociálně patologické jevy, které byly v této práci jmenovány, mají při svém vzniku společné rizikové faktory. Tyto faktory bych rozdělil na individuální, rodinné a společenské.

- **Individuální rizikové faktory** – problémové chování v předcházejícím vývojovém období, zanedbávání a zneužívání dětí, malá sebedůvěra a sebeúcta, malé a nejisté perspektivy pro budoucnost, chronická nemoc nebo trvalé postižení, špatný školní prospěch, těhotenství a rodičovství, sklon k riskování, příslušnost k menšinám (náboženským, etnickým, rasovým).
- **Rodinné rizikové faktory** – významná ztráta v rodině, nezaměstnanost a velká chudoba rodičů, chronicky nemocní rodiče jak tělesně, tak duševně, včetně závislosti na návykových látkách, rodiče příliš autoritativní nebo naopak dohled zanedbávající a nadměrně benevolentní, nedostatečná komunikace a dysfunkčnost rodiny, rozkol a zavržení rodiče.
- **Společenské rizikové faktory** – chudoba, příležitost k nelegálním činnostem, negativní vzory v okolí, tolerance rizikového a negativního chování v médiích, snadný přístup ke zbraním, nízká úroveň vzdělání, nezaměstnanost a obtížný přístup k práci pro určité skupiny obyvatel.

4.3. Ochranné faktory

Ochranné faktory, které mají vliv na vývoj mládeže lze rozdělit stejně jako faktory rizikové a to na individuální, rodinné a společenské.

- **Individuální ochranné faktory** – vysoká inteligence, sebeúcta a sebedůvěra, schopnost vyrovnat se s negativními zkušenostmi, pozitivní perspektivy a možnosti pro budoucnost, zapojení do pozitivní skupiny vrstevníků, oceňování vzdělání a zdraví, účast ve školních a mimoškolních aktivitách, empatie, schopnost sebekontroly.
- **Rodinné ochranné faktory** – úplná funkční rodina, dobré vztahy v rodině, zaměstnanost rodičů, otevřená komunikace, dostatek času věnovaného dítěti ze strany rodičů, neautoritativní podpora dospívajícího a jeho přijímání takového, jaký je, duchovní orientace rodiny, nepřítomnost rozporu mezi hodnotami rodiny a vrstevníků.
- **Společenské ochranné faktory** – kvalitní školy, dospělí, kteří se věnují mládeži, pozitivní vzory ve společnosti, obecně malá permisivita k negativním sociálním jevům, stálá pozitivní poselství v médiích, vytváření prostředí pro kreativitu mládeže, přísné zákony o zbraních a drogách.

Pokud jde o socioekonomický status rodiny, chudoba je rizikovým faktorem, ale neznamená vždy vysoké riziko, stejně tak jako dobré zajištění rodiny je ochranným faktorem, nemusí ale vždy ochránit. V mnohých ohledech jsou minimálně stejně rizikové dospívající z nejvyšších tříd jako ti z nejnižších, především co se týče konzumace drog a jiných návykových látek. V obou případech bývá i nízký rodičovský dohled. Nejméně riziková je střední sociální vrstva.

4.4. Prevence

Docílit zřeknutí se již rozvinutého rizikového chování u dospívajícího je velmi nesnadné, a proto zásadní důležitost má účinná prevence. Nejde tu jen o osvojení si zdravého životního stylu, správná výživa, tělesný pohyb, režim dne, odmítnutí kouření, jak je v celé populaci propagován a jehož osvojení je právě v dětství a dospívání důležité. Jde zde navíc, a především, o vyvarování se rizikového chování během dospívání v uvedených oblastech, z nichž některé jsou rizikové právě pouze vzhledem k věku. Bylo prokázáno, že v dospívání existuje jen velmi malá míra negativní korelace mezi zdravím posilujícím jednáním ve smyslu obecného zdravého životního stylu a rizikovým problémovým chováním. Naproti tomu akce, které pomáhají adolescentům v jejich vývoji, je současně odrazují od závažného rizikového chování.

Nejúčinnější je prevence primární, jejímž cílem je zabránit rozvinutí rizikového chování. Spočívá především v pozitivním citovém, hodnotovém a sociálním formování dítěte v rodině.

Vývoj ovšem v dospívání pokračuje, a také v této fázi je třeba, aby byly naplněny základní potřeby dospívajícího – tvorba vlastní identity, osobnostní i sociální, potřeba jeho společenského uplatnění a společenské hodnoty, především mezi vrstevníky. Hledáním si mladý člověk musí projít sám, ale potřebuje přitom nenápadnou a neautoritativní podporu ve svém prostředí a spolehlivé lidské vztahy. Velmi však potřebuje životní perspektivu a otevřenou budoucnost. V tomto ohledu jsou dluhy společnosti velké. Ukazuje se, že i obecné, etické a sociální normy společnosti s rozvojem rizikového chování úzce souvisejí. Negativně zatím působí média, v nichž se uplatňují komerční tlaky. (21)

To, co bylo o rizikovém chování řečeno obecně, platí samozřejmě i u středoškolských studentů. Pokud se podíváme na období jejich působení na střední škole a na jejich vývoj v tomto období trochu šířeji, dostaneme se do období, které jejich vstupu na střední školu předcházelo. Nebudu se zabývat úspěšností jejich působení na základní škole ani dalšími vlivy, které na ně působily, ale pouze problémy spojenými s volbou další školy a tím možná i volbou budoucího zaměstnání. Zde si musíme položit několik otázek. Má již dítě v tomto věku představu o tom, co chce

v budoucnu dělat? Je schopno učinit takové rozhodnutí? Nabízí společnost dostatek příležitostí k uspokojení různorodých požadavků na vzdělání?

Zájmy a záliby 14-ti leté mládeže jsou velmi různorodé, ve většině případů ale nemají dostatečnou stálost, aby podle nich mohlo být rozhodnuto na celý život. To co se zdá jako nejvhodnější obor v té chvíli, nemusí již za rok platit a tento fakt může velmi negativně ovlivnit další studium. Proto je zde velmi důležitá pomoc rodičů, učitelů a případně i vedoucích různých zájmových kroužků, ve kterých se děti realizují. Určit hloubku vztahu ke konkrétnímu oboru mohou právě tyto osoby nejlépe. Musí ale při volbě spolupracovat. Dominantní je ale rozhodnutí rodičů a právě rodiče mnohdy nechťejí vidět, co dítě chce a nechťejí slyšet, co jim k věci říkají jiní. Mají svou představu o budoucnosti dítěte, mnohdy velmi nereálnou, a prostě rozhodnou. Dítě pak studium nebaví a podle toho to taky vypadá.

Nalézt u dítěte skutečný zájem o určitý obor a tento pak podporovat po celou dobu studia, je podle mého názoru velmi důležitá součást primární prevence ovlivňující rizikovost chování mládeže. Pokud má student zájem o obor který studuje, dosahuje v něm dobrých výsledků i v případě, že jeho IQ není zrovna nejvyšší. Naopak, pokud tento zájem chybí, může i nadprůměrně inteligentní jedinec zklamat. Místo aktivního studia a zapojení se do kladných činností skupin a školy, hledá možnosti k seberealizaci jinde, bohužel často negativním způsobem.

Prevence kriminality mládeže tedy začíná již mnohem dříve, než jedinec na střední školu vstoupí. Pokračovat by pak měla po celou dobu studia i po jeho ukončení. Účinná primární prevence musí vycházet ze zásad, na kterých spočívá. Tedy v tvorbě správného životního prostředí, ve vytváření harmonických osobních vztahů, ve vhodné životosprávě a v předcházení vzniku nežádoucích zdravotně-sociálních jevů a škodlivých životních návyků. Životním prostředím je zde myšlena škola samotná, vnitřní prostory, učebny a jejich vybavení, sportoviště, která má škola k dispozici a samozřejmě také školní jídelna. Všechny tyto prostory by měly na žáky působit motivujícím a příjemným dojmem. Harmonické osobní vztahy jsou snad ještě důležitější, každý jedinec by měl ve své třídě mít pocit, že je zde důležitý a že spolužáci postrádají jeho nepřítomnost. Měl by mít pocit, že se zde může realizovat a že je svým okolím brán vážně. Opačný případ má na psychiku žáka velmi negativní dopad, který

vede k pocitu frustrace, nepochopení a osamění. K psychické pohodě značně přispívá i vztah učitele k žákům a jeho přístup k výuce, přičemž k důležitým vlastnostem patří také spravedlnost, tolerance, všímavost a zájem o dění ve třídě i mimo vyučování, kdy je možné všimnout si a odhalit problémy hned v počátcích. Škola by samozřejmě měla kladně ovlivňovat životosprávu svých studentů, to znamená zejména snahu odstranit z jejich života alkohol a tabákové výrobky. Učitelé k tomu mohou přispět vlastním příkladem, společnost pak tím, že neumožní propagovat alkohol a tabákové výrobky alespoň v blízkosti škol. Ke správné životosprávě studentů může přispět i školní jídelna, která by měla dbát nejen na vyváženost, ale i chutnost jídelníčku. Teplý oběd je vždy lepší než bageta z automatu. Důležité jsou sportovní aktivity studentů. Řada škol má k dispozici kvalitní sportoviště, jejichž využití není vždy odpovídající možností. Získat co nejširší okruh studentů pro sport ve volném čase je také jedna z cest, která by mohla účinně přispět k zabránění vzniku rizikových životních situací studentů.

4.5. Dílčí závěr

V předchozí kapitole jsem se zabýval aktivitami středoškolských studentů, riziky, se kterými se v tomto vývojovém období setkávají a která na ně působí a také možnostmi jejich ochrany a možnými způsoby, jak vzniku rizikových faktorů předcházet.

Škola v tomto ohledu sehrává významnou roli. Žáci v jejich prostorách tráví značné množství času, po domácím prostředí je hned na druhém místě a tím se její význam ještě umocňuje. Přesto musím zdůraznit, že jednotlivé vlivy, ať již rodinné, školské a nebo společenské, působí vždy ve vzájemném propojení, navzájem spolu souvisí a doplňují se. Proto nelze žádný z těchto vlivů oddělovat nebo upřednostňovat jeho význam. Společnost se v průběhu vývoje, a v posledních letech obzvláště, výrazně mění. Mění se sociální podmínky rodin, mění se rodiny samotné, mění se školství a mění se samozřejmě i jednotliví občané. Předpokládalo se, že se zlepšením sociální úrovně a se snížením chudoby, jako významné příčiny kriminality, dojde i k jejímu poklesu. I když se však sociální podmínky neustále zlepšují, nemělo to žádný významný vliv na statistiky kriminality. Naopak je toto zlepšení doprovázeno paralelním růstem

kriminální činnosti. Ačkoli některé skupiny obyvatel jsou na tom hůře než dříve, většině z nás se daří lépe, než kdykoliv předtím. Znamená to snad, že musíme obrátit obvyklou hypotézu o vzájemném vztahu mezi chudobou a zločinem naruby? Budeme muset připustit, že příčinou zločinnosti může být i nadbytek? Přijmout tento předpoklad je ovšem těžší než uvěřit jeho opaku. Naše společnost je přímo posedlá po hmotném majetku. Z toho se dá především vinit moderní průmysl, který pro svoji existenci a další rozvoj a růst potřebuje neustále se rozšiřující trhy a zvyšování odbytu. Proto jsou využívány všechny psychologické prostředky, jako jsou průzkum trhu, inzerce a reklama, aby byli lidé donuceni neustále kupovat a kupovat. Předkládají se nám značně pokřivené společenské hodnoty takovým způsobem, že jsme velmi náchylní je akceptovat. Podle tohoto přesvědčovacího procesu je získávání hmotného blahobytu nejdůležitější věcí v životě, klíčem k odstranění našich nejhlubších úzkostí a prostředkem, jímž můžeme uspokojovat všechny své tužby. Hlad po vlastnění nabývá nenasytných forem. Hmotné zájmy stojí nade vším.

Současně s touto honbou za majetkem dochází nevyhnutelně k uvolňování emočních pout v rodině a zkracování času, který rodina tráví společně. Osobní vztahy mezi členy rodiny jsou stále mělčí a povrchnější, některé děti vídají své rodiče jen velmi málo. Takové děti nebývají zanedbávány materiálně, což svědčí o tom, že hmotnému zabezpečení se dává přednost před citovým. Důsledkem je ztráta kladných emočních prvků, které dítěti dává rodina a především matka, jejíž kontakt dítěti chybí nejvíce. Citovou deprivaci, která z tohoto nedostatečného kontaktu s rodiči a matkou vzniká, si dítě přenáší do dalších vývojových období. Dítě pak může špatně navazovat kontakt se spolužáky, hůře se prosazuje v kolektivu a stojí pouze na okraji skupiny. Po dobu základní školní docházky se tak prohlubují nedostatky, jejichž původ byl ve zmíněných nedostatečných rodinných poutech. V středoškolské době tyto problémy vrcholí a mladistvý může snadno sklouznout k delikventnímu jednání, anebo se může stát obětí takového jednání jiných.

Problém kriminality je velmi složitý. Působí zde mnoho příčin, které se navzájem velmi složitě prostupují. Analýze tohoto problému se nemůžeme vyhnout, i když jeho vysvětlení je složité a může trvat ještě hodně dlouho. Řešení, jak dojít k lepším výsledkům je dostatek. Ne všechna jsou dobrá a vedou k cíli. Přesto však musíme konat a ne čekat, až bude vše jasné. Čekali bychom možná příliš dlouho.

ZÁVĚR

Celou práci jsem rozdělil do čtyř kapitol zabývajících se základními problémy, které v souvislosti s výchovou mládeže vidím. Pro lepší orientaci a přehlednost bylo lepší, zabývat se jimi samostatně. V jednotlivých podkapitolách jsem se pak snažil popsat příčiny sociálně patologického jednání mládeže, jak na ně nahlížím já i autoři prostudovaných publikací. Situaci v jednotlivých oblastech jsem vyhodnotil a navrhl určitý stav, jaký by byl pro zlepšení situace na úseku kriminality mládeže, zvláště v podmínkách středního školství, žádoucí.

Z uvedených údajů, rozborů a hodnocení vyplývá, že delikventní jednání mládeže určují v převládající míře výchovné vlivy, které na jedince, nebo i na celé skupiny, v průběhu vývoje působí. Dalším určujícím vlivem je výchovné prostředí, ve kterém se dítě v převážné míře nachází, tedy rodina a škola. Dědičné dispozice, získané od rodičů, mohou sice přispět k různým sklonům a náchylnostem dítěte, správným výchovným působením se ale dají eliminovat a v žádném případě nemusí vést k páchání trestné činnosti. Stanovená hypotéza, že žádné dítě se nenarodí jako kriminálně závadová osoba, se tedy v praxi potvrzuje a mohu konstatovat, že platí.

Prevence kriminality stojí společnost velké množství úsilí a finančních prostředků. Taktéž odstraňování následků způsobených negativními jevy stojí společnost značné úsilí a hodně finančních prostředků. Z tohoto ekonomického hlediska by se tedy dalo říci, že je jedno, kam se peníze investují. Stejně je společnost musí vydat, tak proč nezvolit jednodušší řešení. V řadě dalších oblastí, ať již v ekonomice, průmyslu nebo obchodu, bývají často jednoduchá řešení přímo geniální a řeší věc nejlépe. V oblasti sociálních vztahů to neplatí. Pro člověka s jeho jedinečností a individualitou je nemožné vymyslet jednoduché řešení, které by obsáhlo vše. Tím chci říct, že pokud jde o člověka a zvláště o mladého člověka, nelze hledat jen ty nejschůdnější cesty, nejjednodušší a nejlevnější řešení. Také ekonomické aspekty nemohou stát na prvním místě. Nedůležitější je záchrana člověka a předcházení škodám, které by mohl svou kriminální činností způsobit. Pokud se nám tato preventivní činnost bude dařit, bude to ku prospěchu celé společnosti a v konečných důsledcích to přinese i ekonomická pozitiva. Hypotézu, že prevence kriminality je vždy lepší než řešení způsobených následků, pokládám na základě uvedených závěrů taktéž za ověřenou a platnou.

RESUMÉ

Práce pojednává o důvodech, které vedou mladistvé osoby k páchání trestné činnosti. Snaží se je popsat, rozebrat, zdůvodnit a na základě vytvořených závěrů ukázat na možné cesty vedoucí ke zlepšení situace. Úvodní kapitola se zabývá příčinami, majícími vliv na budoucí kriminalitu mládeže. Tyto jsou spatřovány především v nedostatečné výchově a dále pak v životním stylu, který vytváří předpoklady pro vznik delikventního jednání. Ve druhé kapitole jsou pak popsány vlivy, které na mládež působí a mohou se stát příčinou vzniku rizikového chování. Je to vliv rodiny, školy, spolužáků a kamarádů a také situací, do kterých se mládež dostává. Ať již jako pachatel, nebo jako poškozený. Třetí kapitola je věnována celé drogové problematice, která je považována za velmi významného činitele, působícího na vznik kriminálních aktivit mládeže. Závěrečná kapitola pak pojednává o aktivitách současné středoškolské mládeže, jeho rizikovém chování a faktorech, které kriminalitu ovlivňují. V každé kapitole je pak uveden nástin preventivních opatření, která by mohla vést ke zlepšení současného stavu. Důraz je přitom kladen na prevenci primární.

V práci bylo konstatováno, že význam výchovy a výchovného prostředí je veliký ve všech vývojových obdobích, tedy i v období studia na střední škole, kdy vrcholí dozrávání jedince jak po fyzické, tak po psychické stránce. Hypotézy, předpokládající nízký vliv dědičnosti na budoucí kriminalitu a vyzdvihující prevenci nad řešení způsobených následků, byly potvrzeny.

1. Název práce:

Prevence kriminality dětí uskutečňovaná v podmínkách střední školy

2. Název práce v angličtině:

Children – Crime - Prevention within the Framework of Secondary Schools

3. Anotace:

Bakalářská práce pojednává o současném stavu na úseku kriminality mládeže, o preventivní činnosti na úseku předcházení kriminality, zvláště v podmínkách střední školy. Rozebírá důvody, které vedou mladistvé osoby k páchání trestné činnosti, snaží se je popsat, rozebrat, zdůvodnit a na základě vytvořených závěrů ukázat na možné cesty vedoucí ke zlepšení situace. Ve svých závěrech zdůrazňuje význam primární prevence, výchovy a výchovného prostředí, jako nejvýznamnějších činitelů ovlivňujících delikventní jednání mládeže.

4. Klíčová slova

kriminalita mládeže, vliv rodiny, příčiny šikany, vliv drog, rizikové chování, rizikové faktory

5. Anotace v angličtině:

The Bachelor work deals with contemporary state of youth criminality and criminality prevention, especially in conditions of secondary schools. It analyses causes leading young people to committing crimes. It tries to describe, analyse, give arguments and show possible ways of improving the situation on the basis of found conclusions. The significance of primary prevention, education and educational environment as the most important factors affecting delinquent behaviour of young people are emphasized at the end of the work.

6. Klíčová slova v angličtině:

criminality, family influence, causes of bullying, drug influence, harmful behaviour, risk factors

LITERATURA A PRAMENY

a) Právní předpisy

1. Zákon č. 140/161 Sb. Trestní zákon, ve znění doplňků a novel
2. Zákon č. 141/1961 Sb. Trestní řád, ve znění doplňků a novel
3. Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)
4. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže Č.j.: 14514/2000 - 51
5. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení Č.j.: 28 275/2000-22
6. Metodický pokyn v oblasti prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu MŠMT na rok 2003 Č.j.: 16133/2003-24
7. Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na období 2001 – 2004
8. Věstník MŠMT č. 11/2003 - Spolupráce předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané
9. Vyhláška MŠMT č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních

b) Knihy, syntetické práce a monografie

10. Chvojka, Pekař - Kriminalita mládeže hrozivě roste - Metro 1997
11. Chmelík J. – Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži – Praha 1998
12. Kolář M. – Skrytý svět šikanování ve školách – Praha 2000
13. Matoušek O., Kroftová A. – Mládež a delikvence – Praha 1998
14. Mečíř J. – Zneužívání alkoholu a nealkoholových drog u mládeže – Praha 1990
15. MŠMT, odbor pro mládež - Volný čas a prevence u dětí a mládeže – Čihák tisk, Praha 2002
16. Nešpor K. - Středoškoláci o drogách, alkoholu, kouření a lepších věcech - Praha 1995

17. Nešpor K., Pernicová H., Csényi L. - Jak zůstat fit a předejít závislostem - Praha 1999
18. Pávková J. a kolektiv – Pedagogika volného času – Praha 1999
19. Řezáč J. – Sociální psychologie – Brno 1998

c) Časopisy a jiné zdroje

20. Bulletin, Národní protidrogová centrála – Praha 1997
21. Lékařské listy 4/50 - 2001
22. Policista č. 3/2003
23. Statistika trestné činnosti Policie ČR

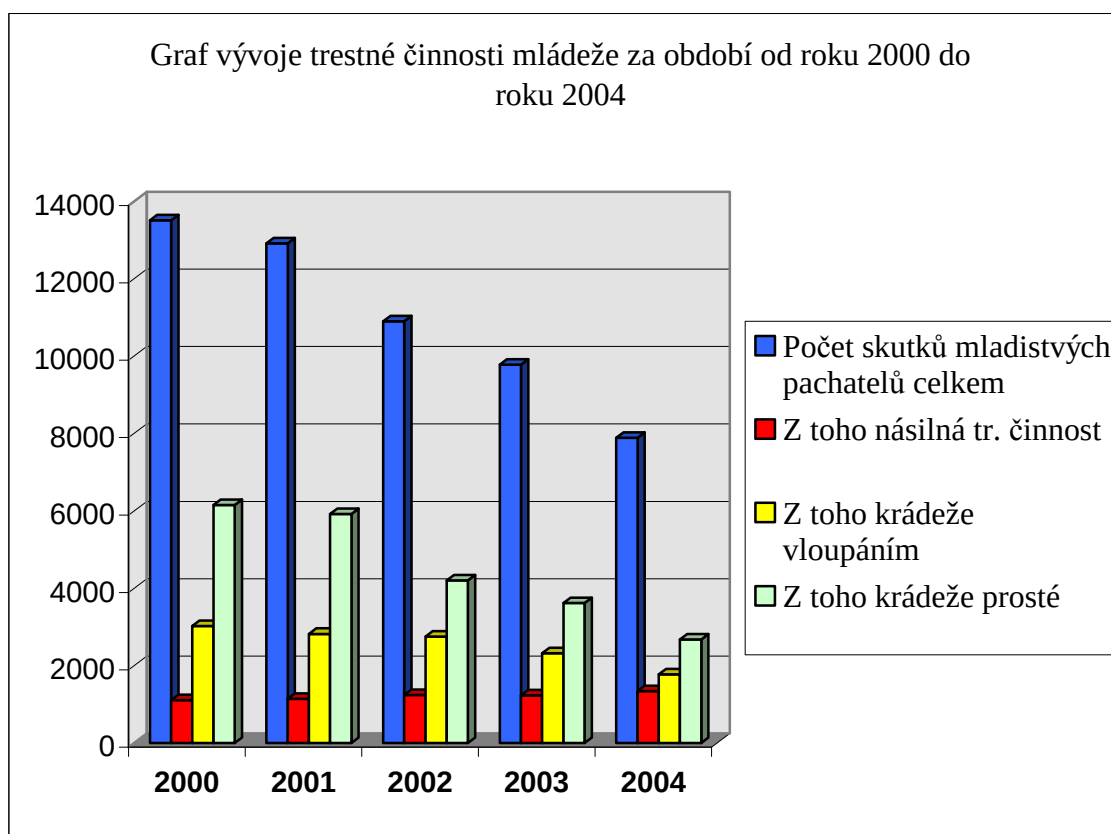
d) Informace z internetu

24. Internetové stránky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy
25. Internetové stránky Ministerstva vnitra
26. Internetové stránky Ministerstva zdravotnictví

PŘÍLOHA č. 1

Tabulka podílu mladistvých pachatelů na objasněné trestné činnosti v České republice za období od roku 2000 do roku 2004. Údaje jsou čerpány ze statistiky nápadu trestné činnosti Policie ČR.

	2000	2001	2002	2003	2004
Celkový nápad trestných činů	391469	358577	372341	357740	351629
Objasněnost celkem	172245	166827	151492	135581	134444
Spácháno mladistvými pachateli	13507	12913	10901	9779	7886
Podíl mladistvých v %	7,84	7,74	7,2	7,21	5,87
Z toho násilná TČ	1111	1141	1241	1235	1341
mravnostní TČ	204	181	229	194	161
krádeže vloupáním	3024	2822	2749	2323	1775
krádeže prosté	6157	5923	4206	3620	2680
Mladistvý pod vlivem alkoholu	564	494	471	511	459

Studie Hygienické služby ČR o užívání psychotropních látek mládeží v ČR provedená v roce 2000.

Region	Počet respondentů	Z nich drogu užilo	Procento v regionu
Praha	2769	1466	52,9
Střední Čechy	1128	483	42,8
Jižní Čechy	1536	705	45,9
Západní Čechy	1339	655	48,9
Severní Čechy	1401	629	44,9
Východní Čechy	1333	612	45,9
Jižní Morava	1311	646	49,3
Severní Morava	1298	575	44,3
Celkem	12115	5771	47,6